УДК339.548

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-12\(18\)-358-367](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-12(18)-358-367)

Степичева Ольга Віталіївна аспірант кафедри світової економіки, Київський національний торговельно-економічний університет, вул. Кіото, 19, м. Київ, 02000, тел.: (044)531-48-72, e-mail: o.stepichieva@knute.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-1529-5254>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИКИ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ В УМОВАХ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Анотація. У статті розглянуто національні економічні інтереси як домінанту трансформації змістовного наповнення політики протекціонізму та його еволюційного руху в бік неопротекціонізму. Обґрунтовано доцільність трансформації підходів до розуміння протекціонізму в глобалізаційних процесах. Окреслено історичні періоди розвитку зовнішньоторговельної політики у контексті пріоритетних заходів регулювання міжнародної торгівлі та розуміння джерел її ефективності. Систематизовано класифікаційні ознаки класичного протекціонізму. Проаналізовано особливості протекціоністських заходів за сучасного розвитку світової економіки. Розглянуто найбільш ефективні заходи впровадження сучасного протекціонізму в умовах лібералізації міжнародних економічних відносин. Встановлено, що протекціонізм у процесі глобалізації економіки перетворюється з торгової політики у складний комплексний державний механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки – неопротекціонізм. Досліджено концептуальні засади протекціонізму та обґрунтовано можливості застосування його окремих елементів для розроблення практичних інструментів здійснення торговельно-економічного співробітництва в умовах лібералізації світового господарства. Простежено, що протекціонізм який панував в торговельній політиці майже 200 років, відійшов від абсолютизації грошей, але зберіг і розвинув постулати про необхідність державного захисту виробництва від іноземної конкуренції за допомогою високих митних зборів, а також через фінансове заохочення створення і розвитку вітчизняного виробництва. Зазначено за умов виконання яких завдань протекціонізм може бути економічно обґрунтованою політикою. Встановлено, що основна відмінність від «класичного протекціонізму» полягає в тому, що неопротекціонізм має інструментарій, який стане раціональною реакцією на глобальні зовнішньоторговельні дисбаланси.

Ключові слова: протекціонізм, неопротекціонізм, лібералізація, вільна торгівля, економічне зростання.

Stepichieva Olga Vitaliivna Postgraduate student of Department of World Economics Kyiv National University of Trade and Economics, Kyoto St.,19, Kyiv, 02156, tel.: (044) 531-48-72, e-mail: o.stepichieva@knute.edu.ua <https://orcid.org/0000-0003-1529-5254>

TRANSFORMATION OF THE POLICY OF PROTECTIONISM IN THE CONDITIONS OF LIBERALIZATION OF TRADE AND ECONOMIC COOPERATION

Abstract. The article considers national economic interests as the dominant transformation of the content of the policy of protectionism and its evolutionary movement towards neo-protectionism. The expediency of transforming approaches to understanding protectionism in globalization processes is substantiated. The historical periods of foreign trade policy development in the context of priority measures to regulate international trade and understanding the sources of its effectiveness are outlined. The classification features of classical protectionism are systematized. The peculiarities of protectionist measures in the modern development of the world economy are analyzed. The most effective measures of introduction of modern protectionism in the conditions of liberalization of the international economic relations are considered. It is established that protectionism in the process of globalization of the economy turns from a trade policy into a complex integrated state mechanism to increase the competitiveness of the national economy - neoprotectionism. The conceptual principles of protectionism are studied and the possibilities of application of its separate elements for development of practical tools of realization of trade and economic cooperation in the conditions of liberalization of the world economy are substantiated. It is clear that protectionism, which prevailed in trade policy for almost 200 years, moved away from the absolutization of money, but preserved and developed the postulates of the need to protect production from foreign competition through high customs duties and financial incentives for the creation and development of domestic production. It is indicated under the conditions of which tasks protectionism can become an economically justified policy. It is established that the main difference from "classical protectionism" is that neo-protectionism has tools that will be a rational response to global foreign trade imbalances.

Keywords: protectionism, neo-protectionism, liberalization, free trade, economic growth.

Постановка проблеми. Світова економіка розвивається під впливом глобалізаційних процесів. Поряд з всеосяжною інтернаціоналізацією проявляються дезінтеграційні тенденції не тільки в певних країнах, але й у світовому масштабі. Оскільки торговельно-економічне співробітництво є однією з важливих форм міжнародних економічних відносин, то від його перебігу та особливостей реалізації залежить місце країни в світовій системі

координат. Кожній країні необхідно віднайти механізм започаткування процесів сталого національного відтворення економічного потенціалу, створення власної стратегії та формування адекватної торговельно-економічної політики [1].

Необхідною умовою провадження зовнішньоторговельної діяльності передусім є урахування тенденцій до лібералізації міжнародної торгівлі і дотримання нових підходів до реалізації політики неопротекціонізму, який використовується країнами не лише для оптимізації торговельно-економічного співробітництва, але й для розв'язування внутрішніх проблем.

Вибір між раціональним протекціонізмом і вільною торгівлею посідає одне з важливих місць в теорії та практиці торговельно-економічного співробітництва держав світу. В умовах системної трансформації торговельно-економічного співробітництва способи ведення конкурентної боротьби розвиненими країнами не завжди забезпечують їм шанси на успіх не тільки на закордонних, але й на внутрішніх ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні змістові засади політики протекціонізму і неопротекціонізму висвітлено у працях закордонних і вітчизняних науковців і практиків, зокрема: Dadush U., Dollar D., Kraay A., Панченко В.Г., Резнікова Н.В., Онищенко В.П., Довгаль О.А. Келічавий А.В., Мазаракі А.А., Мельник Т.М., Калюжна Н.Г., Шнирков О.О. та ін. У роботах дослідників розкривається протекціонізм як політика, що тісно пов'язана з бюджетними, податковими, митними заходами будь-якої країни, та є засобом макроекономічної стабілізації.

Панченко В.Г. з посиланням на Довгаль О.А. зазначає, що протекціонізм у процесі глобалізації економіки перетворюється з торгової політики у складний комплексний державний механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки – неопротекціонізм [4, 10]. У роботах науковців зауважується, що протекціоністські заходи стосуються внутрішньої політики, але вони об'єктивно сприяють ефективності зовнішнього сектора, тобто впливають на всю зовнішньоекономічну діяльність.

Келічавий А.В. зазначає, що під неопротекціонізмом стандартно розуміють політику встановлення адміністративних, фінансових, кредитних, технічних та інших бар'єрів, які значно ускладнюють вільне пересування товарів через кордони держав [8]. А. Мазаракі та Т. Мельник розглядають протиріччя сучасного розвитку глобальної економічної системи, що виявляються в поєднанні політик неофрітрейдерства та неопротекціонізму, розкривають суперечливість наслідків світової політики протекціонізму для розвитку економіки України [11].

Дослідники зауважують, що економічно розвинені країни захищають власні інтереси на внутрішньому і світовому ринках шляхом запровадження заходів, які певною мірою суперечать задекларованим цілям глобалізаційної економіки щодо створення вільних умов міжнародної торгівлі. Існують

приклади аномального і дискримінаційного глобального режиму, стосовно країн, що розвиваються, які є основними постачальниками сировини [6]. Підсилення протиріч між зовнішньоторговельними векторами лібералізації і виваженого протекціонізму що потребує подальших наукових розвідок у даному напрямі.

Мета статті полягає у дослідженні концептуальних засад протекціонізму та обґрунтування можливостей застосування його окремих елементів для розроблення практичних інструментів здійснення торговельно-економічного співробітництва в умовах лібералізації світового господарства.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХІ століття світова економіка переживає складний, турбулентний період еволюції. Порушився баланс між традиційними інститутами прийняття рішень і новими центрами, які контролюють для реалізації ресурси і економічні процеси. Наслідком глобалізації стає реінституціоналізація світової економіки як процес розроблення нових раціональних принципів функціонування або нового прагматичного порядку [3].

Турбулентність світового економічного розвитку спричиняє сповільнення обсягів міжнародної торгівлі та темпів приросту валового продукту. Деструктивними детермінантами у сфері міжнародних торговельно-економічних відносин стають численні обставини економічного і неекономічного характеру. Обмеженість енергетичних ресурсів та продовольча криза, виснаження природного потенціалу, гібридні конфлікти, експансія, тероризм, світова пандемія COVID-19 чинять вплив на прискорення глобальної економічної рецесії. Для подолання наслідків глобальних коливань у світовій економіці країни вдаються до протекціоністських заходів [5].

Історія свідчить, що з появою великих монархій держава прямо чи опосередковано втручалась у міжнародну торгівлю, яка була першою формою міжнародних економічних відносин. Першою формою регулювання стає тарифне регулювання, яке згодом доповнилося і нетарифними бар'єрами.

Тарифне регулювання є одним з основних важелів державної політики у сфері міжнародних економічних відносин, найдієвішим економічним інструментом захисту національної економіки від зовнішнього неконтрольованого впливу. Історія тарифного регулювання з часу її виникнення і до сьогодні нараховує тисячоліття. За право торгувати, проїжджати та здійснювати передпродажне обслуговування на території країн стягувались різні податки.

З розширенням участі у міжнародних економічних відносинах великих фірм і монополій, що мали значні фінансові ресурси і можливості, долати тарифні бар'єри на шляху до закордонних ринків стає складніше. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. стали використовуватись нетарифні засоби регулювання. До нетарифних засобів належать будь-які заходи неподаткового впливу з боку країни на здійснення суспільних взаємовідносин в торговельно-економічному

співробітництві. В останні десятиліття нетарифні заходи використовуються більшістю країн світу з різним економічним розвитком. Інструменти нетарифного регулювання дають змогу країні здійснювати безпосереднє втручання у процес зовнішньоторговельного обігу.

Питання міжнародної торгівлі набули широкого поширення в умах мислителів вже в пізньофеодальний період. На цьому етапі в найбільш розвинених країнах стали складатися передумови становлення прогресивнішого способу виробництва, пов'язані з накопиченням фінансових ресурсів у руках купців — майбутніх капіталістів.

Для завоювання нових ринків та забезпечення позитивного торговельного балансу відбувалося об'єднання інтересів купців і влади найбільш передових країн (насамперед мали вихід до моря). У процесі історичної еволюції теоретичних підходів до розуміння протекціонізму визначальною стала епоха меркантилістів. Прихильники цієї концепції (Т. Ман, А. Монкретьєн, Д. Стюарт, Л. Робертс, Д. Норт, А. Серра, Д. І. Менделєєв та ін.) осмислили природу протекціонізму і доцільність його застосування в торговельно-економічних обставинах. Представники «ранніх» меркантилістів, які виражали ці інтереси, природно виступали за активну протекціоністську політику з боку держави, маючи на увазі зростання багатства країни збільшення зовнішньої торгівлі та приплив дорогоцінних металів. Освоєння провідними країнами раніше незвіданих торгових просторів актуалізувало питання накопичення джерел багатства, які перебували вже у сфері виробництва, а не в обігу. Дедалі ширше визнавалася згубна дія надмірного обсягу грошей у країні (кажучи сучасною мовою, відбувалася гіперінфляція, спотворення цінових сигналів з боку ринку). При цьому, як вважали дослідники того часу, її можна ліквідувати ринковими силами автоматично без участі держави. У роботах "пізніх" меркантилістів розроблялися нові підходи до розуміння добробуту країни, її конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

З часом відбувся відхід від визнання необхідності політики протекціонізму у напрямі концепції фритредерства. Торгівля, будучи взаємовигідним процесом, не потребує участі третьої сторони (держави). Як писав Д. Норт, «..не може бути торгівля не вигідною для суспільства, тому що якщо якась область торгівлі виявляється не вигідною, люди її припиняють. Коли ж купці процвітають, то суспільство, частину якого вони становлять, процвітає також» [12]. Існує наглядна тенденція у бік відстоювання економічними мислителями принципів свободи торгівлі в міру піднесення їхніх країн у торговельній ієрархії. При досягненні країною переваги на міжнародному ринку дедалі менше потрібні ідеї, що підтримують протекціонізм. В рамках теорії меркантилізму вважається, що стимулювання ввезення товарів та обмеження їх увезення дасть змогу накопичити багатство країни. У праці «Багатство Англії у зовнішній торгівлі, чи баланс нашої зовнішньої торгівлі як регулятор нашого багатства» Т. Ман писав: «Ми повинні постійно

дотримуватись такого правила: продавати іноземцям щорічно на суму більшу, ніж ми купуємо у них» [7]. Проте, розуміння протекціонізму в цей період залишається досить вузьким, оскільки обмежується захистом внутрішнього ринку від іноземців лише митними зборами і примітивними заходами. З-поміж меркантилістів слід відзначити напрацювання А. Серра [9]. Він виявив, що регіони (країни, що мають значні природні ресурси) характеризуються нижчим рівнем розвитку порівняно з біднішими територіями і обґрунтував необхідність підвищення алокації ресурсів, продуктивності і раціональності їх використання, що дає можливість лише здійснення державної протекціоністської політики. Зокрема, А. Серра виділяв два види багатства: природне (те, що має країна в силу свого географічного положення) та штучне (продукти промисловості). Але ідеї А. Серра не були помічені ні теоретиками, ні практиками.

Розвиток змістового наповнення категорії «протекціонізм» відбувся у другій половині XIX ст., коли він починає розглядатися як економічний націоналізм, що загострює критику з боку прихильників вільної торгівлі.

Протекціонізм, що панував в торговельній політиці майже 200 років, відійшов від абсолютизації грошей, але зберіг і розвинув постулати про необхідність державного захисту виробництва від іноземної конкуренції за допомогою високих митних зборів, а також через фінансове заохочення створення і розвитку вітчизняного виробництва.

Відродження протекціонізму почалось в XX ст. Цьому сприяли світова криза 30-х років, Перша та Друга світові війни, після яких у всіх країнах, які проводили цю політику почалося швидке промислове зростання. В 50-60-х роках XX ст. підвищується роль вільної торгівлі. Проте, в 70-х роках країни почали відокремлюватись одна від одної тарифними і нетарифними бар'єрами, захищаючи внутрішній ринок від конкуренції іноземців.

На початку XXI ст. у розвинених країнах посилилась тенденція до лібералізації, але вільна торгівля не означає нерегульований ринок. Протекціоністська політика набуває нових форм і ознак. Державний протекціонізм змушує національних виробників просувати товари на міжнародні ринки через освоєння технологій і сфер, від яких можна отримати найбільшу частку доданої вартості. Але необхідно розуміти, що успіху досягають ті країни, де роль національних економік не нівелюється в системі глобалізації. Лише самодостатня економіка може віднайти баланс між відкритістю та внутрішнім державним регулюванням. Тільки поєднання переваг державного регулювання і вільної торгівлі забезпечать прогрес [2]

Протекціонізм є засобом макроекономічної стабілізації, оскільки пов'язаний з бюджетною, податковою і митною політикою, що спрямована на стабілізацію або гальмування діяльності зовнішньоекономічного сектора економіки, здатного витримувати виклики світових ринків.

Дослідження сутності та тенденцій протекціонізму дає змогу класифікувати його за певними ознаками (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікаційні ознаки класичного протекціонізму

Вид	Мета	Об'єкт впливу	Інструменти впливу	Тип протекціонізму	Види суміжних політик, спрямованих на реалізацію мету	Важелі регулювання	Рівень регулювання
Стратегічний	Стратегічний захист національних інтересів та/або структурна трансформація національної економіки	Структура економіки	Структурна політика	Комплексний	Регуляторна Зовнішньоторговельна Бюджетна Фінансова Монетарна	Обмежувального/стимулюючого характеру Прямого/непрямого впливу Цінові/нецінові	Національний
		Галузь сільського господарства	Сільськогосподарська політика	Аграрний	Регуляторна Фінансова Бюджетно-податкова Зовнішньоторговельна Структурна	Обмежувального/стимулюючого характеру Прямого/непрямого впливу	Неурядові організації (Базельський комітет) Глобальний (ГАТТ/ВТО)
		Енергетична галузь	Енергетична політика	Енергетичний	Регуляторна	Цінові/нецінові	Інтеграційний (на рівні об'єднань (ЄС)) Державний
		Ресурсоємні галузі	Сировинна політика	Ресурсний	Технологічна		
		Високотехнологічна галузь	Технологічна політика	Технологічний	Фінансова		
		Фінансовий сектор	Інноваційна політика	Фінансовий	Регуляторна		
		Інвестиційна галузь	Інвестиційна політика	Інвестиційний	Грошово-кредитна Бюджетно-податкова		
Регулярний	Стратегічно-тактичний захист національних	Галузі «точок росту»	Структурна політика Інноваційна політика	Галузевий Інвестиційний	Бюджетно-податкова	Обмежувального/стимулюючого характеру Прямого/непрямого впливу	Національний Регіональний
		Працевіткі галузі	Технологічна Бюджетно-податкова	Технологічний	Зовнішньоторговельна	Цінові/нецінові	
		Ситуаційний	Тактичний захист національних	Промислова концентрація	Регіональна політика	Селективний	Бюджетно-податкова Грошово-кредитна Регуляторна
Доходи населення	Соціальна політика						
Міграція	Міграційна політика			Соціально-орієнтований	Прямого/непрямого впливу Цінові/нецінові		

Джерело [4]

Слід зазначити, що протекціонізм є економічно обґрунтованою політикою

у разі необхідності вирішення в рамках реалізації заходів торговельного регулювання таких завдань:

- збереження національної безпеки країни, що сприяє виробництву на її території;
- підвищення зайнятості;
- збільшення доходів держави;
- стимулювання промислової диверсифікації;
- захисту молодих ринків;
- захист від демпінгу;
- оптимізація тарифів (впровадження експортного тарифу, сплаченого імпортерами товару).

Протекціонізм дасть позитивні результати для розвитку національної економіки, якщо буде забезпечувати рішення проблем, які заважають національним виробникам успішно конкурувати із закордонними.

Якщо імпорт успішно конкурує з національними виробниками товарів, то це означає, що він має переваги по якості, по витратах, доступу до ресурсів, по умовах постачань. Тому необхідно зрозуміти, як підвищити конкурентоспроможність своїх товарів до рівня закордонних або досягти ще вищого рівня, щоб була можливість їх експортувати. Коли ж не виходить експортувати товари, національний виробник захищає внутрішній ринок, збільшуються обсяги виробництва, зменшуються витрати на виробництво, тому що чим більше виробництво продукції, тим менші середні витрати на кожну одиницю.

При досягненні певного обсягу випуску витрати можуть досягти рівня світових стандартів. Політика протекціонізму в імпортозаміщенні може мати економічне обґрунтування. Також треба виважено пояснювати причини введення бар'єрів, щоб не порушувати зобов'язання країни перед СОТ. Додатково зазначимо, що для підвищення якості продукції необхідні інновації. Ефективне застосування протекціоністських заходів завжди є тимчасовим. Воно має бути тільки до того часу, коли галузі національної економіки досягнуть світового рівня конкурентоспроможності.

Висновки. Політика захисту вітчизняного виробництва – один з вагоміших заходів забезпечення економічного зростання країн з перехідною економікою і країн, що розвиваються, та підтримки високого рівня розвитку провідних держав. В умовах трансформації системи світового господарства багато країн опиняються в невігідних умовах порівняно з країнами-лідерами, тому їм необхідно захищати національні економічні інтереси суспільства шляхом підтримки суб'єктів внутрішнього ринку. Отже, втручання держави стає характеристикою ліберальної економіки. Основна відмінність від «класичного протекціонізму» полягає в тому, що неопротекціонізм має

інструментарій, який стане раціональною реакцією на глобальні зовнішньоторговельні дисбаланси. Для кожної країни існує оптимальний рівень обмеження торгівлі, який не суперечить національній економіці і забезпечує раціональні умови доступу іноземних товарів і послуг на внутрішній ринок.

Література:

1. Baldwin, Richard and Simon J. Evenett, eds. (2009). The Collapse of Global Trade, Murky Protectionism, and the Crisis: Recommendations for the G20, VoxEU.org Publication, available from <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/3199>.
2. Панченко В., Резнікова Н. Від протекціонізму до неопротекціонізму: нові виміри ліберального регулювання. *Міжнародна економічна політика*. 2017. № 2 (27). С. 95-117.
3. Колодко Г.В. Глобализация, трансформация, кризис — что дальше? /вводная глава Р.С. Гринберга. М.: Магистр: ИНФРА-М, 2012. - 176 с.
4. Панченко В. Г., Резнікова Н. В. Новая норма світової економіки як середовище становлення неопротекціонізму. *Міжнародні відносини. Економічні науки*. 2014. № 4. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3144.
5. Калюжна Н. Г. Міждержавні торговельні конфлікти як уособлення політики неопротекціонізму. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 1(69). С. 30-36.
6. Панченко В. Г. Трансформація інструментів класичного протекціонізму в сучасних умовах світового господарства: конфлікт теорії та практики/В.Г. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №18 с. 11-16
7. Mun T. (1895) England's Treasure by Foreign Trade. New York (Macmillan and Col and London). 119p.
8. Келічавий А. В. Політика протекціонізму як фактор підвищення конкурентоспроможності економіки. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3133>.
9. Breve trattato delle cause che possono far abbondare li regni d'oro e d'argento dove non sono miniere [Electronic resource] / Antonio Serra // Scrittori classici italiani di economia politica / ed. by Pietro Custodi. – Dati di testo elettronico. – Milano : Nella stamperia e fonderia di G. G. Destefanis, 1803. – Parte antica, t. 1. – P. 1–179.
10. Довгаль О. А. Сучасний неопротекціонізм: основні риси і протиріччя. *Економіка: проблеми теорії та практики*. – 36. наук. пр. – Вип. 195. – Т. II. —Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С. 400—406.
11. Мазаракі А., Мельник Т. Неопротекціонізм і торговельні війни. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2021. №1 С. 4-23.
12. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. [В 5т.]. Сопред. редкол. Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов. Т. 1. От зари цивилизации до капитализма / Отв. ред. Г. Г. Фетисов. М.: Мысль, 2004. - С. 198.

References:

1. Baldwin, Richard and Simon J. Evenett, eds. (2009). The Collapse of Global Trade, Murky Protectionism, and the Crisis: Recommendations for the G20, VoxEU.org Publication, available from <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/3199>. [in English].
2. Panchenko, V., & Reznikova, N. (2017). Vid protekcionizmu do neoprotekcionizmu: novi vymiry liberal'nogo reguljuvannja [From protectionism to neo-protectionism: new dimensions of liberal regulation]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka – International Economic Policy*, 2 (27), 95-117 [in Ukrainian].

3. Kolodko, G.V. (2012). *Globalizacija, transformacija, krizis – chto dal'she?* [Globalization, transformation, crisis - what's next]? Introductory chapter RS Greenberg. M.: Master: INFRA-M [in Russian].
4. Panchenko, V. G., & Reznikova, N. V. (2014). Nova norma svitovoi' ekonomiky jak seredovyshe stanovlennja neoprotekcionizmu [A new norm of the world economy as an environment for the formation of neo-protectionism]. *Mizhnarodni vidnosyny - Ekonomichni nauky – International relations. Economic sciences*. 4. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3144 [in Ukrainian].
5. Kalyuzhna, N. (2019) Mizhderzhavni torgovel'ni konflikty yak uosoblennja polityky neoprotekcionizmu [Interstate trade conflicts as a personification of the policy of neo-protectionism]. *Problemu sistemnogo pidhodu v ekonomiki - Problems of system approach in economy*. 1 (69), 30–36. [in Ukrainian].
6. Panchenko, V.G. (2017) Transformacija instrumentiv klasychnoho protekcionizmu v suchasnykh umovakh svitovogo gospodarstva: konflikt teorii ta praktyky [Transformation of instruments of classical protectionism in modern conditions of the world economy: conflict of theory and practice]. *Investucii: praktuka ta dosvid - Investments: practice and experience*. 18, 11-16. [in Ukrainian].
7. Mun T. (1895) *England's Treasure by Foreign Trade*. New York (Macmillian and Col and London). 119p. [in English].
8. Kelichavj, A. V. (2014). Polityka protekcionizmu jak faktor pidvyshhennja konkurentospromozhnosti ekonomiky [Protectionism policy as a factor in increasing the competitiveness of the economy]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 6. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3133> [in Ukrainian].
9. Antonio Serra, (1803). Breve trattato delle cause che possono far abbondare li regni d'oro e d'argento dove non sono miniere [Electronic resource] Scrittori classici italiani di economia politica / ed. by Pietro Custodi. – Dati di testo elettronico. – Milano : Nella stamperia e fonderia di G. G. Destefanis, 1803. – Parte antica, t. 1. – P. 1–179. [in English].
10. Dovgal, O.A.(2004). Suchasnuy neoprotekcionizm: osnovni rysy i protyrichchja [Modern neoprotectionism: the main features and contradictions] *Ekonomika: problemy teorii ta praktuky - Economics: problems of theory and practice*. - Coll. Science. etc. - Vip. 195. - Vol. II. — Dnipropetrovsk: DNU, P. 400—406. [in Ukrainian].
11. Mazaraki, A., & Mel'nyk, T. (2021). Neoprotekcionizm i torgovel'ni vijny [Neo-protectionism and trade wars]. *Visnyk Kyi'vs'kogo nacionalnogo torgovelno-ekonomichnogo universytetu –Herald of the Kyiv National University of Trade and Economics*, 1, 4-22 [in Ukrainian].
12. Fetisov, G.G, & Khudokormov, A.G. (Ed.). (2004). *Mirovaja ekonomicheskaja mysl'. Skvoz' prizmu vjekov*. [World economic thought. Through the prism of centuries]. (Vols.1-5). [in Russian].